

L-IŻBIRR U BERTOLDU

George Cilia

Fl-ahhar tas-seklu sittax, il-kittieb maghruf Taljan Giulio Cesare Croce, kiteb u xandar rumanz komiku bl-isem ta' *Le Sottissime Astusie di Bertoldo*. Ir-rumunz kien fuq raġel rahli, wisq ikrah iva, imma stuż u fin, makakk, u fl-istess waqt, ghaqli. Il-ftuh kien jirrakonta kif ir-Re tal-Lombardija dehirlu li kellu jzomm lil Bertoldu fil-palazz tieghu, ghas-sens umoristiku u fl-istess hin ghaqli li kellu fit-twegibiet pronti tieghu, twegibiet kultant malizzjużi u hżiena. Ghal xi żmien, dan ir-rumunz kien l-aktar ktieb popolari fl-Italja u inqaleb f'diversi lingwi. Ghalkemm hrafa, il-karattru u l-karriera ta' Bertoldu jixbhu lil dawg ta' *Court Jester*. Dan il-"bahnan privat" kien jeżisti tassew fil-Palazzi rjali sal-bidu tas-seklu tmintax, infatti r-Re Alboino ta' Verona kien laħhaq lill-*Jester* tieghu kunsillier fil-Palazz ta' pajjiżu.

F'Malta, Bertoldu kien maghruf ukoll u ma naqsux il-kitbiet fuqu jew b'referenza ghalih. Fis-sbatax ta' Awissu 1861 harġet l-ewwel kopja ta' "*Bertoldu - Folliet Buffu Seriu Criticu, Politiku, Liberali, ecc, ecc.*" Fis-16 ta' Diċembru 1896 hareġ "*Bertoldu - Giurnalett Umoristiku u Filodrammatiku*". Fil-15 ta' Novembru, 1916 kellna "*Bertoldinu - Student tal-Liġi u l-Medicina, Foljett Zuffjettus u Varju*".

Se nikkwota wahda mill-poeżiji li dehret fil-fuljett ta' l-1862:

*Elf mit ġit, u elf mit hena
Nigtekilcom, ja Maltin.
Se tispicca din is-sena*

*Elf tmin mia tnei u sittin.
Biex inzomcom ferhanin
Gibt il-Banda tal-Bazuin.
Fosthom hemm fkir Argentier
U imma Nafras bil-braghier. (1)*

Il-Miklem Malti ta' Erin Serracino Inqlott jaghti deskrizzjoni hekk lil dan il-karattru: "*Bertoldu*", maghruf ukoll "*Pirtoldu*", raġel bahnan, ghalih liebes, iżda qisu m'hux, bit-taqtiġh jew xedd hażin, li jiehu kollox bi kbir u ma jaghmilx ghajr hmerijiet".

Fil-librerija tiegħi, mal-kotba tal-Mogħdija taż-Żmien tas-snin ghoxrin, sibt dan il-ktieb: *Bertoldu bil-Malti*, Tipografia "San Paolo" 1926. It-traduttur G.N.L. jghid fid-dahla li hafna qarreja xtaqu li jkollhom dawn il-hrejef bil-lingwa tagħna, ghalhekk dahal ghal dan ix-xogħol helu tal-ġrajjet ta' Bertoldinu bil-qalb kollha. Jidher li l-praspar gustużi inħabbu u saru parti mill-folklor Malti.

Fl-istorja niltaqghu mar-Re, ir-Reġina, Bertoldu, Fagottu, Messaġġier, Aurelia, Lisa, nisa hbieb tar-Reġina, sefturi, u l-iżbirri. Fost id-djalogi kollha finezzi, pronti fit-

Giulio Cesare Croce kien bin haddied Prahal imsejjah San Giovanni, f' Persiceto, li hi provinċja ta' Bologna. Twieled fl-1550 u ghalkemm niesu ma kinux tat-tajjeb, fittxew li binhom jitghallem xi ftit skola. Mid-dehra fdawh f'idejn għalliem li ma tantx kien mohhu fit-tagħlim, imma aktar kien hsiebu biex iqabbad lill-istudenti jagħmlulu x-xogħol fid-dar. Kien ghalhekk li Giulio wara li miet missieru, mar jahdem ta' haddied ma' zijuh. Beda jħażżeż xi versi, żuffjettużi u popolari, u sar maghruf tant li l-familja nobbli Fantuzzi kienet tistiednu ghal xi festini li kienu jorganizzaw għall-mistednin tagħhom. Ftit ftit, Giulio abbanduna l-hanut ta' zijuh u beda jdur is-swieq u l-fieri ta' l-irhula viċin, idoqq il-vjolin, u jghanni l-versi li jkun kiteb hu. Kellu 14-il wild minn żewġ nisa, u ghalkemm sar famuż, miet fil-faqar fl-1609

twegibiet malizzjużi u xi kultant hżiena u makakki, niltaqghu ma' din it-tahdita bejn ir-rahli Bertoldu u l-iżbirri. Bertoldu, b'ordni tar-Reġina, ġie mdahhal fi xkora u marbut, biex l-ghada jintefa' fix-xmara. Kellu għassa mieghu lill-iżbirri, u b'dieqa kbira bdew djalogu bejniethom, sakemm l-iżbirri spicċa biex hareġ lil Bertoldu mill-ixkora u dahal hu f'postu.

IT-TAHDITA BEJN BERTOLDU U L-IŻBIRR.

Wara li Bertoldu nsulta u waqqa' għar-redikulaġni n-nisa hbieb tar-Reġina li ressqu talba quddiem ir-Re biex jinhatru kunsilliera fil-palazz, ir-Reġina, mghaddba, ordnat li Bertoldu għandu jiehu l-piena tal-mewt billi jiddahhal fi xkora u jiġi mitfugh fix-xmara. Bertoldu għamel ta' bir-ruhu li ma kienx jaf li hemm l-iżbirri għassa ma' l-ixlora u beda jirrakonta kif sab ruhu hemm bla htija. L-iżbirri isaqsih:

Sbirr: *X'inti kighed tghid, xbin?
Għaliex int kighed ġewwa dik
l'ixkora?*

Bert: *Eh hia, ma għandux jimpurtak
min daun id-duwjjak tiegħi.*

Sbirr: *Għadilli jien nagħmel ta'
sbirr, jena bniedem ucoll, u naf inhen
ghal hemm ta' shabi, u jec ma nistax
intic ghajnuna b'idejja, nista lumanc
inhennic b'xi chelmiet helwa.*

Bert: Ftit tista inti thennini, ghax ghoddu wasal iż-żmien li jaghmlu dac li ghandhom jaghmlu.

Sbirr: Imhatra iridu jiffrustauc.

Bert: Aghar.

Sbirr: Barra minn hawn, iridu ighallkuc?

Bert: Aghar.

Sbirr: Jibghatuk ghal ghomrok il-habs?

Bert: Aghar.

Sbirr: Jaksmuc bcejje?

Bert: Aghar.

Sbirr: Jaharkuc?

Bert: Elf darba aghar.

Sbirr: Xil-belliegha jistghu jaghmlulec aghar minn hekk?

Bert: Iridu, bil-Malti, jaghtuni s-sieħba, izewguni.

Sbirr: Din, iva, hi ta min ighanniha fuk il-chitarra; ghidli chif iridu jaghmlu biex izewguc? Ghandi xeuka nisimghec.

Bert: Ghandek taf, immela, illi jiena sinjur minn dari, iżda ikrah daqs xadin. Issa billi l-bini tiegħi huwa hdejn u imiss ma ta wiehed gentlom li ghandu bintu sabiha wisk, u billi ra l-ġid tiegħu, deffes frasu li ghad li jien rahli u ikrah, ghandu izeuwigjeli din bintu, u bosta cliem digia ghamilli, m'hux ghax joghgbu wiċċi, imma ghal ġidi, ghaliex mill-bkija, jixtieq jarani mdendel. Ghandi bini, flus u bhejjem, dawn jirrendu iżied minn sitt elef scud fis-sena.

Sbirr: Ma irid jatic xejn dota?

Bert: Iva irid. Jiena ngħidlek kollox, basta haun. Imma ma nistax niċhellem ġio din l-ixcora jekk ma tiftahhiex ftiit li nista

nohroġ rasi u imbagħad targa tagħlaqha, malli tkun smajt.

Sbirr: Ghala le, isbah din (iholl l-ixkora) thaddet bla biża, imma hej, scuzani, ghandek wiċċ ikrah uisk.

Bert: Dan x'pont hu; jeu ahna rġiel jeu ma ahniex, ohroġni mill-ixkora.

Sbirr: Ohroġ, isa immela. Jena ma rajtx icreh minnec f'ghomri. Il-gharusa ratec?

Bert: Hia ma ratni katt, u sabiex ma taranix dahluni ġio din l-ixkora u iridu iġibuha haun f'din il-camra, iġibu ix-xhieda u itejġuni hawn fid-dlam; u imbagħad malli itejġuna u hi tcun kalet "sinjur si" johorġuni mill-ixkora u icolla bilfors tibka miegħi. Ir-Reġina mbagħad iddokkli elfejn dobla ta' Spanja shan shan, li hia ueghdet tatini jecj jirnexxi dal partit sabieh. Jekk inti cont galantom miegħi cont chiecu naghmlek sinjur sa ghada filghodu.

Sbirr: B'liema mod trid tagħmilni sinjur?

Bert: Jena rsolvejt li ma irridiex bl'ebda mod ghaliex jena smajt li sabiha bhax-xemx, u hec kighed nahseb li ma tcunx colla tighi. U forsi malli tarani hecc icrah, iġiagħalni immur infettah l-istoppa. Imma jecj trid tidhol ġio l-ixkora min flochi, jena incedilek din ix-xorti.

Sbirr: Xi wiehed iblah sa l'ahhar jista icun li jagħmel bluha bhal din. Issa jekk jaraw li m'jenix inti, ma jakbdunx u ighoddu chemm il ghadma ghandi?

Bert: Ma ghandekx tahseb f'dan ghax malli tcun izzeuugħt lix-xebba, huma jaraw li inti raġel sewwa u ma intix icrah bhali. Hia imbagħad malli tarac ma tghidx li ma tridec, u ġia dac

li icun sar, sar, int timbocca elfejn dobla u tibda f'dak il mument tigbed ir-renta ghaliex missiera xieh, ihallilec collox f'idej, u hua jokghod jitghaxxak bikom. U hekk, inti tista il kuddiem tghix ta' sinjur mingħajr ma tagħmel ta sbirr iżied. Sengħa li hatt ma jahmila.

Sbirr: Le le, idhol għal xoghlok fl'ixcora.

Bert: X'inti iblah? Ma tafx li min ma ifittix ma isibx? Tahseb li missiera uara iżżwieġ jagħmel xi hmerija? Jewwilla ir-reġina li thobb dak li tcun weghdet, tonkos minn chelmita? Ghożż tajjeb din ix-xorti ghax mhux dejjem tiġina vintura bhal din. Idhol immela fl-ixcora u tahsibx haġ'ohra, jena raġel li nimxi dejjem fid-dritt u ancas jecj toktolni ma ngħid chelma b'ohra.

Sbirr: Inti pingejtieli hecc sabiha li għalcemm ma nithajjarx nakbad taht idejja din ix-xorti. Jena smajtom dejjem jghidu li min ma jippruvax katt ma jasal f'xejn. U ma tistax taf forsi hu mictub li għandu icolli din ix-xorti.

Bert: Jecj din ix-xorti ġejja mis-sema għalic, ghaliex ma takbadiex taht idej, Nehilsuha hija, ghamel dac li trid, jena ma irridx iżied inlaklak għal xejn. Arani jena diehel fl'ixcora, ejja ehlieni, ejja orbot, ghax issa ankas jecj ittini id-deheb collu tad-dinja, marridx.

Sbirr: (jirisolvi jidhol fl'ixcora) Ma irridx iżied integħma uisk. Iva irrid nidhol ġo l'ixcora ghax meta ncun iżzeuugħta, hia tcun tiegħi.

Bert: Ejja ehlieni (taparsi) ejja orbotli l-ixcora ghax irrid nidhol.

Sbirr: U stenna ghedtlec; ghax irrid nidhol jena.

Bert: Ha immela, jena ma irridx nonkos mil carita, isa idhol u titchellimx, okghod stenna dac li għandu jġri u imbagħad ghada filghodu tara x'incum ghamilt għalic.

Sbirr: Issa kighed titchellem chliem ta' anġlu (li sbirr jidhol ġewwa l-ixkora) imma nara li inti l-istess tiubija. Ajma, ajma, ghoddu csirt

ghankl. *M a j i n p u r t a x, f t i t s o r i d u m u m a j i u n l e s a.*

Bert: *Bejn saghtejn j e w t l i e t s i g h a t l ' a c t a r, i s s a t i t c h e l l e m x e j n, s a b i e x c o l l o x i m u r c h i t l m i s s, z o m m l l s i e n e k, g h a r a f r i e i r u h e k.*

Sbirr: *J e n a m a n i t c h e l l i m x, u o k g h o d s i e c h e t i n t i u k o l l h a l l i t i l l - g h a r u s a.*

Bert: *(b i l m o d) e w w a h u l l - g a m b l u. H a l l i i n f i t t e x i m m u r.*

Sbirr: *X ' g h e d t ?*

Bert: *X e j n, x e j n (B e r t o l d u j o h r o).*

IL-MEWT TA' BERTOLDU

Malli r-re ina sabet fl-ixkora lill-i birr, indunat bil-praspura makakka ta' Bertoldu, u ordnat lis-sefturi jilghabulu xebgha bil-bsaten u wara ji i mitfugh fix-xmara. Ir-Re, be ghan li s-saltna tieghu se ti i rvinata, qabad M Bertoldu u qatagghielu ghall-mewt bit-tghalliq. Imma r-Re re a' hafirlu u sa aghal ir-regina tahfirlu wkoll. Riedu joqghod dejjem hdejh biex jiehu l-pariri tieghu. Billi kien imdorri jiekol ikel tar-rahall, meta beda jiekol mill-ikel tajjed tar-Re, Bertoldu marad u miet.

Intom qarreja folkloristi l, wara li assisteju ghal dil-bravura ta' Bertoldu, nixtieq nistaqsikom: Kieku kellu jifja a o pajji na xi Bertoldu iehor, tahsbu li kien jirnexxilu jdahhal lill-i birr fl-ixkora?

© George Cilia

(1) Skond Id-dizzjunarju Malti-Ingli ta' Aquilina, il-kelma *bragier* tfisser *A sort of belt supporting hernia*. Jidher li Nafras kien laqam ta' xi hadd maghruf mill-qarreja (qlsek bhat meta Hum tghid *i - aqnu*). Kien maghruf li Nafras kien "argentier fqlr" u li kien jilbes hiiem ma' qaddu ghax kien miftuq jew ba wi. Min jaf jghidilna min kien?

MIKLEM MARBUT MAL- LOG BA TAL- FUTBOL

Steve Borg

F' gho iti ghamilt numru ta' snin nilghab il-futbol. Kont nilghab fuq wara, bhala difensur, hafna drabi bil-flokk numru tlieta. Fost it-timijiet li lghabt magghom hemm *Marsascale A.F.C., Zabbar Crystal Blues, St. Patrick's, Fgura United, u l-Corinthia Group*. Din N-lista ta' kliem, jew Miklem, li qed inni el hawnhekk, hadtha minn dak li, bhala plejer, smajt jintqal bl-aktar mod naturali minn fomm il-plejers shabi jew minn ta' kontra waqt li kont inkun magghom fil-milja tal-loghba fil-qalba tal-grawnd.

-Corinthia Group kien l-aqwa tim li qatt lghabt fih, ghax kien fihta' l-ingas erba' plejers li kienu fit-tim nazzjonali Malti. Ninkedd hafna meta nisma' lil xi kummentaturi sportivi jitkellmu fuqit-TV u sikwit jivvintaw kliem b'Malti a in, li qatt ma smajtu jintqal, la minn dawk li fuqhom iddur il-loghba - il-plejers infushom, u lanqas mill-partitarji li jsegwu l-log ob. U ghalhekk a i t din il- abra ta' kliem, u t-tifsira tagghom, biex ni bor dak li tassew huwa kliem Malti marbut mal-loghba tal-futbol:

MALTA MAG ULA:

Hekk jissejjah it-tim nazzjonali Malti.

IL-KARTA:

Din ikun fiha l-ismijiet ta' min se jilghab utrid tinghata qabel ma tibda l-loghba lir-referi j e w l i l x i u f f i j a l i e h o r. B l - I n g l i m a g r u f a b h a l a l - l i n e - u p.

JARMI:

Ji ifieri jtajjar il-ballun 'il bog hod mill-periklu tal-kaxxa, preferibbilment barra l-grawnd. Hafna drabi wiehed jarmi meta jkollu siehbu mwe a' ma' l-art, j e w i n k e l l a t - t i m i k u n t a h t p r e s s j o n i k b i r a.

IHABBAT:

Meta l-plejer jaghti l-ballun mill-ewwel (ura lilsiehu lijkun ghadu kif qassamlu; hafna drabi 'l quddiem minn fejn ikun ir evieh. B l - I n g i i j i s s e j j a h w a l l - p a s s.

I ASSRUHOM:

Meta lil tat-tim l-iehor thassrilhom demmhom b'damdima ta' rebha b'hafna gowlijiet

SALLBU:

Tintqal meta plejer jaghti xutt ghar-rokna ta' fuqli jkun diffidi hafna ghall-gowler biex isalva; tant li jkollu litteralment jissallab ghalih.

I O U:

Tghajjira lill-gowler wara li jaqla' gowl, biex huwa j idu ma' l-ohrajn li jkun qala'.

JAQTA' L-LUMI jew JO RO G ALL-FRIEFET:

Tintqal ghall-gowler, anki tat-tim tieghek, lijkun hare fil-vojt fil-kaxxa meta suppost lijkun qata' kross li jkunu temghuh.

GALLARIJA:

Meta gowler jaghmel xena, nghidu ahna jintefa' ma' l-art biex jilqa' ballun tassew fadi.

JGHAQQAD:

Meta plejer ikollu l-ila jaqbe lil ta' kontrih b'mossa li thawdu, tant li jg aqqadlu l-menti ta' moh u u j i b h o m l u k o b b a.

JG ALLIMHA:

Qisha b al ta' qabilha - meta plejer juri j-hila tieghu li jaqbe awersarju